

ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

ՀԱՅ ԳՐԻՋՆԵՐ

Ի ԶԷՅԹՈՒՆ ԵՒ Ի ՖՈՆՈՒԶ

Զէյթունի և Զոնուզի մէջ ԺԶ. և ԺԷ. դարերուն բաւական թիւով գրիչներ գոյութիւն ունեցած են, որոնց ձեռքի արդիւնքներէն նշանակելի մաս մը հասած է մեզի: Հոս կ'ամփոփենք այն ծանօթութիւնները զոր կրցած ենք քաղել գրչի այդ աշխատաւորներուն կեանքին և գործերուն մասին:

Ա. — Գաբրիէլ Գրիչ Զէյթունցի, 1526-1536, որդի Կոստանդինի և Ոսկիի, օրինակած է:

1. — Յայամաւուրբ, 1526ին, Երուսաղէմի մէջ, Զէյթունցի Ներսէս Եպիսկոպոսի համար. — Մ. Ե. Աղաւունի, Միաբանք, էջ 517:

2. — Մայր Մաւոնց, 1534ին, Զէյթուն քաղաքին մէջ. — Յուլիան Զեռ. Էջմիածնի, 1863, Թիֆլիզ, թիւ 942:

3. — Մաւոնց, 1534ին, Զէյթունի Ս. Յակոբ Վանքին մէջ. — Սիսուան, էջ 536:

4. — Յայամաւուրբ, 1536ին, Զէյթուն քաղաքին հինգ մզոն հետ, Վարդան տանուտէրին համար. — Սիւրմէեան, Յուլիան Զեռ. Հալէպի, Երուսաղէմ, 1935, թիւ 154:

Բ. — Ալէքսիանոս Մաղկող, ծաղկած է 1536ին Գարրիէլ Գրիչ օրինակած Յայամաւուրբը. — Նոյն, անդ:

Գ. — Մարգարէ Բահանայ, 1578ին, Զոնուս գիւղաքաղաքին մէջ օրինակած է Շարական մը. — Սիսուան, էջ 193:

Դ. — Վահան Բահն, Զէյթունցի, նշանաւոր Գրիչ, Մաղկող և Կազմող, 1580-1625. — Ծնողքը Աւետիք և Զմրուխտ. եղբայրները՝ Ներսէս Եպս., Ստեփանոս Քհն., և Կոստանդին: Կինը՝ Դէյսոյ, Զաւակները՝ Աւետիս Երէց, Գրիգոր Արհի Եպիսկոպոս և Պրոխորոն Սարկաւազ: Ուսուցիչները՝ Ղուկաս Բարունապետ Կեղեցի և եղբայրը Մարկոս Վրդ., ևս առաւել Տէր Սարգիս Վարպետ Հիւանցի: Կոչուած է «գրչապետ»: Իր աշակերտներէն կը յիշուին Յակոբիկ Դպիր, Վասիլ Եպս., Յովհան Գրիչ, և Սաչատուր Եպս. Զէյթունցի: Իր

մասին աւելի ընդարձակ գրած է Սիւրմէեան, Հալէպի Հայոց Պատմութեան մէջ, Գ. Հատոր, Փարիզ, 1950, էջ 77-83:

Վահան Բահանայի գործերէն ծանօթ են, 1. — Աւետաւան, 1580ին օրինակած Հալէպի և Զէյթուն քաղաքին մէջ. — Սիւրմէեան, Յուլիան Զեռ. Հալէպի, 1935, թ. 16:

2. — Շարականց, 1590ին օրինակած է Զէյթուն գիւղաքաղաքին մէջ, Ս. Սարգիս հովանիին տակ, Պարոնտէր Մերուն Արքեպիսկոպոսի համար. — Սիւրմէեան, Յուլիան Զեռ. Եւր. Մասն. Հաւաքումներ, 1950, թ. 35:

3. — Աւետաւան, 1596ին օրինակած է Զէյթուն գիւղաքաղաքին մէջ. — Սիւրմէեան, Զ. Զեռ. Հալէպի, 1935, թ. 10:

4. — Շարականց, 1625ին օրինակած է Զէյթուն գիւղաքաղաքին մէջ. — Տաշեան, Յուլիան, թ. 142:

5. — Քառոցգիրբ, Լոռեցի Ղուկաս վարդապետի Զէյթունի մէջ բոլորգործ օրինակած են իր երկու որդիները, Գրիգոր Արքեպիսկոպոսի Սարկաւազ. — Զեռ. Ս. Զ. թ. 631:

Ե. — Վասիլ Եպիսկոպոս, Գրիչ, 1588-1594. — Ծնողքը Մարտիրոս Քհն. և Պլար. եղբայրները՝ Հաղարչահ, Սարգիս և Բարդուղիմէոս: Կենակիցը Տաշեան Զաւակները՝ Սաչատուր, Ստեփանոս և Հովհ. սիմէ: Ուսուցիչները՝ Մարգարէ Բահանայ և Վահան Բահանայ: Իր գործերէն յայտնի են:

1. — Ճաւոց, օրինակուած 1588ին, Զոնուզ գիւղաքաղաքին մէջ. — Սիւրմէեան, Զ. Զեռ. Հալէպի, 1935, թ. 134:

2. — Սալմոս, 1594ին գաղափարուած է Սարկաւազ Վարդապետի օրինակէն, որուն բժշկաբանական գերեզմանին ուխտի գացած է գրիչը: Ըստ երեւոյթին հոն կատարած է ընդօրինակութեան գործը, գէթ մասամբ: յիշատակարանը գրուած է Զոնուզի մէջ. — Նոյն, թ. 59:

Զ. — Աղազար Գրիչ, որդի Պաղտատարի և Լուսնի, աշակերտ Վասիլ Եպիսկոպոսի: 1599ին օրինակած է Ոսկեփորիկ մը, Զոնուս գիւղաքաղաքին մէջ, Ս. Հրէշտակապետի հովանիին տակ, Վասիլ Եպիսկոպոսի համար. — Յուլիան Զեռ. Երուսաղէմի, Գ. Հատոր, 1954, թիւ 256:

Է. — Մկրտիչ Աբեղայ, 1604ին Զէյթունի մէջ սկսած է օրինակել Սալմոսաւան

մը, սակայն մահը վրայ հասնելուն կէս թնայած է: Ծառունակութիւնը գրած և աւարտած է: Խաչատուր գրիչ. — Սիւրմէեան, Յ. Զեռ. Հալէպի, 1935, թ. 132:

Ը. — Խաչատուր Եպս. Զէյթունցի, 1604–1618, ծնողքը մահկանի Պաղտատար և Թագուհի, կողակիցը և որդիները վախճանած 1618ին կամ աւելի առաջ: Ուսուցիչը՝ Տէր Վահան: Աշակերտը՝ Յովհաննէս Քէն: Մեկտեղեցի, որդի Աստուածատրոյ և Թագուհեոյ: Վերոյիշեալ Սաղմոսաբանի ընդորնակութիւնը աւարտած է 1604ին:

Համբրոնացոյ Պատարագի Մեկնութիւնը օրինակած է 1618ին Հալէպի մէջ, Յովհաննէս Անթէպցի Կաթողիկոսին համար: Իրքին ծաղկումը կատարած է Տէր Ղազար Քէն: Յանուգի. — Սիւրմէեան, Յ. Զեռ. Եւր. Մասն. Հաւաքութեան, թ. 25: Հմտ. Կիւլէսէրեան, Պատմ. Կթղ. Կիւլ., էջ 235–6:

Թ. — Յովհան Դրիչ, 1629–1635, աշակերտ Զէյթունցի Վահան Քահանայի: Ուսուցիչ Յովհաննէս Քահանայի՝ որդի Աւետիս Երէցի. Յովհաննէս գրչի՝ որդի Նոյ Երէցի: Իր գործերէն ծանօթ են.

1. — Քարոզագիրք Դր. Տաթևացոյ, 1629ին օրինակած է Զէյթուն գիւղաքաղաքին մէջ, Ս. Լուսաւորչի հովանիին տակ. — Յուցակ Զեռ. Էջմիածնի, 1863, թ. 2102:

2. — Ծառական, 1629ին օրինակած է Զէյթունի մէջ, Ս. Աստուածածնի և Ս. Դրիգորի հովանիին տակ, Տէր Ռստակէս Քահանայի համար. — Սրտուան, էջ 186:

3. — Ժամագիրք, 1634ին օրինակած է անդ. Պետրոս Արեղայի համար. — Նոյն, անդ:

4. — Սաղմոս, 1635ին օրինակած է Զէյթուն գիւղաքաղաքին մէջ. — Նոյն, անդ: Նաև Սարգիսեան, Յուցակ Զեռ. Վենետիկի, 1914, թիւ 47:

Ժ. — Եփրեմ Կրօնաւոր, 1664ին Զէյթուն գիւղաքաղաքին մէջ օրինակած է Ժողովածու մը. — Յ. Զեռ. Էջմիածնի, 1863, թ. 578:

ԺԱ. — Յովհաննէս Քահանայ, Դրիչ, 1664–1693, որդի Աւետիս Երէցի, թոռ զրչագետ Վահան Երէցի, աշակերտ Յովհան Երէցի: Իր ընդօրինակութիւններէն յայտնի են հետեւեղները.

1. — ձառոց, 1664ին օրինակած է Զէյթունի մէջ, մասնակցութեամբ ուրիշ

Յովհաննէս Երէցի մը, Կեսարացի մահտեսի Յովհաննէսի համար. Երնդ հովանեաւ Սր. Սարգսի Զօրավարին և Սր. Փրկչայ Ուստին, և մօրն լուսոյ Սր. Աստուածածնին, և Սր. Հրեշտակապետաց, և Յովհաննու Կարապետին, և Սր. Դրիգորի մերոյ Լուսաւորչին, և Յակոբայ Միքնայ հայրապետին, և Պարսամայ ճղնաւորին և Թէոդորոսի զինաւորին. զի Սր. տաճարքս որ աստ են յանուն սրբոց է կառուցեալ. — Այսօրայեան, Պատմութիւն Հայ Կեսարիոյ, Բ. Հատոր, էջ 1874:

2. — Աւետարան, 1693ին, Զէյթունի մէջ, Ս. Յովհաննու հովանիին տակ, օրինակած է բոլոր գրով, մագաղաթի վրայ, Աւագի և Գոհարի պատուէրով. — Յուցակ Զեռ. Վասպուրականի, Ե. Լալայեան, էջ 977:

ԺԲ. — Փարթամ Սրկ, Զէյթունցի, Դրիչ, աշակերտ Տէր Յովհաննէս Քարտուղարի: Իր գործերէն յայտնի են.

1. — Աւետարան, 1674ին օրինակուած Զէյթունի մէջ, մաքուր բոլորգրով. — Պատմ. Անթէպի Հայոց, Բ. Հատոր, 1953, էջ 429:

2. — Պատմագիրք, 65 մանրադէպեր, օրինակուած 1674ին, հաւանաբար Զէյթունի մէջ. կոկիկ նոտագրով, Տէր Պաղտատար Քահանային համար. — Սիւրմէեան, Յուցակ Զեռ. Հալէպի, Բ. Հատոր, Հալէպ, 1936, թ. 31:

ԺԳ. — Յովհաննէս Դրիչ, որդի Նոյ Երիցու և Մարգարտի, աշակերտ Յովհաննէս Գրչագետի: Օրինակած է Զէյթունի մէջ.

1. — ձառոց, 1677ին, բոլորգիր, Խուճայ Մովսէսի համար. — Զեռ. Ս. Յ. Թ. 3155:

2. — Ծառական, 1678ին, կոկիկ բոլորգրով. — Զեռ. Ս. Յ. Թ. 1712:

ԺԴ. — Խաչատուր Դպիր, Դրիչ և Ծաղկող, ԺԷ–ԺԸ դար, իրեն աշակերտած են Տէր Դաւիթ և Տէր Սահակ:

ԺԵ. — Դաւիթ Քահանայ, Դրիչ և Ծաղկող, 1695–1727, Ծնողքը Աւետիք և Մարգարիտ, հօրեղբայրները՝ Ստեփանոս Վրդ., Յովհաննէս Վրդ.: Մեծ պապը Նոյ Երէց: Կենակիցը Սառա: Ուսուցիչները Խաչատուր և Տէր Մկրտիչ: Իր գործերէն ծանօթ են.

1. — Աւետարան, 1695ին օրինակած և

ծաղկած է Զէյթունի մէջ. — Հանդ. Ամս., 1935, էջ 130.

2. — Աւեսարան, 1727ին օրինակած և ծաղկած է Զէյթունի մէջ, մահտեսի կիրակոսի խնդրանքով. — Սիւրմէեան, Յ. Զեռ. Հալէպի, Բ. Հատոր, թ. 38.

ժԶ. — Սահակ Երէց, Գրիչ և Մաղկոզ, 1694-1748, աշակերտ Դպիր վարպետ Սաչատուրի Բաղմաթիւ գործեր հասած են իրմէ, բոլորն ալ օրինակուած Զէյթունի մէջ, բոլոր գրով, բացի մէկէն.

1. — Աւեսարան, 1694. ստացող Տէր Պողոս Արեղայ. — Սիւրմէեան, Յ. Զեռ. Հալէպի, 1935, թ. 19.

2. — Աւեսարան, 1703ին գրուած և ծաղկուած է իր և ուսուցչին՝ Սաչատուր Դպիր ձեռքով. — Նոյն, թ. 52.

3. — Աւեսարան, 1724. ստացող ք՝ Զուպինց Զաքար և Դէշխուն. — Հանդ. Ամս., 1894, էջ 50. Հմտ. կիւլէսէրեան, Պատմ. Կաթ. Կիւ., էջ 467.

4. — Աւեսարան, 1724, նոտարգիր մանր. ստացող ք՝ մահտեսի Պողոս և Աննա. Զեռագիր ի Ռուսձուկ. — Հանդ. Ամս., 1937, էջ 573.

5. — Քարոզապիր Գր. Տաթևապոյ, 1725. — Յ. Զեռ. էջմիածնի, թ. 2131. Հմտ. կիւլէսէրեան, Պատմ. Կաթ. Կիւ., էջ 467.

6. — Աւեսարան, 1728. ստացող ք՝ մահտեսի Փանոս և Վարդէ. — Սիւրմէեան, Յ. Զեռ. Հալէպի, Բ. Հատոր, թ. 14.

7. — Աւեսարան, 1729. — կիւլէսէրեան, Պատմ. Կաթ. Կիւ., էջ 472.

8. — Աւեսարան, 1732. — Նոյն, էջ 471.

9. — Աւեսարան, 1732. — Նոյն, էջ 471-2.

10. — Աւեսարան, 1737. ստացող ք՝ Յակոբ և Դէշխուն. — Հանդ. Ամս., 1894, էջ 50, թ. 3.

11. — Աւեսարան, 1748. ոսկերիչ տիրացու Սրապիոնի խնդրանքով. — Սիւրմէեան, Յ. Զեռ. Եւր. Մասն. Հաւաքումնաբու, թ. 21.

Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ

ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ԳՈՅՈՒԹԵՆԱՊԱՇՏՈՒԹԻՒՆ

Սոյն յօդուածը հաղուածաբար կը ներկայացնեն մեր ընթերցողներուն, քաղմանելով Յոյ Ֆուլիէի Գոյորինապաշտարիւն գրէն՝ որ յիշեալ ցարժապն մասին կուսայ ամբողջական եւ իմաստասիրական մեկնութիւն:

ԽԱՄԲ.

Զարմանալի չէ երբեք, երբ հաստատենք թէ արդի գոյութենապաշտութեան սկիզբը քրիստոնէութեամբ կը բացատրուի: Քրիստոնէութիւնը իր վարդապետութեամբ, բարոյականութեամբ և խորհուրդով հոգեկան այնպիսի վիճակ մը կը ստեղծէ մարդոց մէջ՝ որ կը համապատասխանէ գոյութենապաշտ կեցուածքին:

Նախ՝ քրիստոնէայ մարդոց Աստուածը վերացական չէ. փիլիսոփաները ընդհանրապէս վերացական կամ միգամածային տարրի մը մէջ տեսած են զԱյն: Պղատոնի Բարունցի գաղափարը մտքի գրութեան մը անկիւնաքարն է, բայց աւելի արժէք մը չունի քան գրահաշուական հաւասարութեան մը Բ-ն: Բայց միւս կողմէ Արարհամու, Իսահակայ և Յակոբայ Աստուածը գոյութիւն ունեցող էակ մըն է: Միսթիքներու տարօրինակ վիճակները զԱստուած ապրելու և զԱյն գտած ըլլալու վիճակով կը բացատրուի, այսինքն Աստուծոյ գաղափարէն անցնելով Անոր հետ հաղորդակցութեան մէջ մտնելու վիճակով: Նոյնիսկ պարզ, սովորական քրիստոնէին համար, իր Տէրը անմատչելի էակ մը չէ, այլ Անոր հետ անձնական յարաբերութիւն ունի: Իր կեանքը ամբողջացնող մասն է և այնքան կենդանի գոյութիւն մը՝ որ հասկնալի է գոյութենապաշտ իմաստով:

Քրիստոսի Մարմնառութիւնը քրիստոնէական կրօնքին գոյութենապաշտ նկարագիր մը կուտայ: Արդարեւ մեր բնութեամբ և մեր զգայարաններու միջոցաւ, թանձրացեալ իրականութիւնները կ'ըմբռնենք, այնպէս որ մեզի համար ոչ մէկ բան այնքան զօրաւոր կերպով իր գոյութիւնը կը զգացնէ որքան այն բաները որոնց կը հպնք և կը շօշափենք: Մարմնառութեամբ, Բանը